

АНТРОПНИЙ ПРИНЦИП СВІТОВОГО ДЕРЕВА В ДАВНЬОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ

Куліш О.А.

Київський національний університет культури і мистецтв

Анотація. У статті на прикладах мистецької спадщини давньої культури України розглядається філософська концепція самоусвідомлення людства у Всесвіті.

Ключові слова: сильний антропний принцип, дерево, людина, розум.

Аннотация. Кулиш О.А. Антропный принцип Мирового дерева в древнем искусстве Украины. Антропный принцип Мирового дерева в древнем искусстве Украины. В статье на примерах художественного наследия древней культуры Украины рассматривается философская концепция самосознания человечества во Вселенной.

Ключевые слова: сильный антропный принцип, дерево, человек, разум.

Annotation. Kulish O.A. Antropnyi principle of Universe tree in ancient art of Ukraine. In the article on the examples of artistic inheritance of old culture of Ukraine philosophical conception of awareness humanity in Universe is considered.

Key words: strong antropny principle, tree, man, mind.

Постановка проблеми. Видатний німецький вчений-енциклопедист Нової доби Готфрід Лейбніц у своїх філософських міркуваннях виокремив два основних принципи розуміння загального характеру зв'язку в Універсумі. Це принцип наперед установлені гармонії і принцип безперервного розвитку та еволюції. Спираючись на них, при порівнянні розумових здібностей людей і тварин, Лейбніц констатував факт еволюційного пробілу у розвитку людини. Принагідним є нерозуміння, чому найбільш розвинуті примати (шимпанзе, чорні макаки) так і залишаються мавпами донині. Очевидно, десь-далеко продовжує жити ланка, яка випала з процесу еволюційної безперервності. Як тут не замислитись над тим, що існує гіпотетична причина, яка зумовлює цей еволюційний пробіл.

Г. Лейбніц зазначав, що в природі все відбувається поступово, в ній нема стрибків, і щодо змін це правило є частиною закону безперервності, але для краси природи, що потребує відокремленого, чіткого сприйняття, необхідні видимість стрибків і, так би мовити, музичні інтервали в явищах... Таким чином, хоча на якому-небудь іншому небесному світі можуть бути види, середні між людиною і твариною (відповідно до того, як розуміють ці слова), і хоча де-небудь є, імовірно, розумні живі істоти, що стоять вище за нас, але природа визнала за доцільне віддалити їх від нас, щоб надати нам беззаперечне панування на Землі [7].

Отже, спробуємо уявити, що на планеті Земля одночасно живуть і спостерігають одна за одною усі три еволюційні ланки розвитку людства:

1. - ті, хто середні між людиною і твариною, але вже вищі за людиномавп;

2. - ті, хто є людьми, тобто ми;

3. - ті, хто колись були людьми, але вже ближче до «богів».

Відповідно, представники кожної з трьох ланок мають певні вади. Наприклад, перші – можуть бути дуже нетямущими; другі – агресивними (терористичні акти, війни); треті – можуть бути надто розумними і добрими, але напівштучними і розмножуватись за допомогою пробірок. Подібне одночасне співжиття не може тривати довго «в мирі і любові». Якесь одна з трьох ланок просто фізично знищить інші дві. Дійсно, для гармонії і ритму Універсуму потрібна ізольованість цих трьох еволюційних ланок. Необхідно, щоб кожна спільнота панувала окремо: передлюдина – один світ, людина – другий світ, надлюдина – третій світ.

Аналіз останніх досліджень. На всіх етапах розвитку науки, з прадавніх часів, людство продовжує хвилювати питання про те місце, яке воно займає

в безмежному світовому просторі. В зв'язку з антропним принципом існує припущення сучасного видатного космолога Дж. Уілера про те, чи не задіяна людина в проектуванні Всесвіту більш радикальним чином, ніж ми собі це уявляємо [2]? Теорією антропного принципу займалась велика плеяда вчених (Л. Гінділіс, Г. Ідліс, А. Зельманов, Ф. Хойл, Дж. Хітроу, Б. Картер, І. Розенталь, С. Гокінг та інші). Один з авторів антропного принципу, Г. Ідліс, вивчаючи прояви універсальних законів природи, приходить до висновку про існування Вищого Розуму [2].

З подачі фізика-релятивіста Б. Картера антропний принцип отримав два варіанти – слабкий і сильний. Отже, сильний антропний принцип полягає в тому, що Всесвіт (і, відповідно, фундаментальні параметри, від яких він залежить) має бути таким, щоб в ньому на певному етапі еволюції допускалось існування спостерігачів [6, 373].

Мета даної публікації полягає у комплексному дослідженні давнього мистецтва України через призму теорії сильного антропного принципу у Всесвіті.

Стаття виконана за планом НДР Київського національного університету культури і мистецтв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метафізичним образом дискретності буття є Дерево. В гносеологічному аспекті дивним є той факт, що давні народи мали спільну концепцію про триєдність світу, де по центру одним Світовим деревом все об'єднувалось. Дерево являє собою невичерпне життя, і тому воно еквівалентно символу безсмертя [5, 171]. Це та наперед установлена гармонія і принцип безперервного розвитку, про які філософував Г. Лейбніц. Це причинна зумовленість того, чому симультанне поєднання різних часових стадій еволюційного руху в антропогенезі є апіорі неможливим.

Міфологічний образ Світового дерева присутній в первісних уявленнях чи не всіх племен і народів, що коли-небудь населяли Землю. Деякі культурні традиції донесли цей опоетизований символ і до наших днів [8, 60]. Зрозуміло, що така увага не може бути просто до аналога профанного дерева.

В поетичній народній творчості – українських колядках – дійшли до нас стародавні уявлення, як саме з хаосу довкілля – первісного океану, витворився світ – струнка система, втілення ладу й порядку:

*Як ще не було початку світа, то ще не було неба, ні землі,
А лишень було широке море, а на тім морі явір зелений,
На тім яворі три голубочки, три голубочки раду радилі:
- Як би ми, браття, світ поставили?*

Ой ходім, браття, аж на дно моря та там добудем дрібного піску.

Тот пісок дрібний посієм всюди,

Та встане з нього свята земляця, та буде тамки золотий камінь.

З того каміння то буде сонце.

То буде сонце і місяць ясний, рум'яна зоря й зівзди прекрасні [3, 48].

В цій колядці онтологічна ідея початку «всього сушого» представлена такими основними символами, як море, явір зелений, три голубочки. Дивним є те, що за відсутності неба і землі вже було море, дерево і птахи (в образному сенсі). Розглянемо основну символічну структуру даної колядки.

Море – це посередник та проміжний стан між Аморфним (повітрям і газами) та Оформленим (землею і твердими тілами) і, по аналогії, – між життям і смертю [5, 329].

Голуб – загальновідомий християнський символ Святого Духа. У багатьох народів голуби символізують щиру і вічну любов, духовність і сили сублимації [5, 145].

Число «три» символізує духовний синтез, це формула для створення кожного з світів. Трійка втілює вирішення конфлікту, поставленого дуалізмом [5, 577].

Явіром зеленим є Дерево – центр космосу, стрижень, навколо якого закручується життя, вісь всесвіту [8, 60].

Абстрагуючись від християнського символу Дерева, звернемося до символічного поділу даного онтологічного об'єкту у давніх міфах. Крона Дерева – це світ богів; стовбур – світ, теперішній, в якому живуть люди; коріння – місце перебування душ померлих прашчурів.

У багатьох народів, у тому числі і в нас, збереглися перекази й казки про дивовижні дерева – «аж до неба», на вершку яких селилися божества, птахи, велети, чи якісь інші істоти, навіть саме сонце. І деяким людям вдавалося долізти до самої гори, поглянути, як живуть «у вищих світах» і прихопити звідти що-небудь із собою: чи то мішок борошна, чи чарівну ліхтарню, чи золота, чи гороху... [8, 69]. Ось тут і проявляється героїчна діяльність людських індивідуумів заради поштовху прогресу. Спадає на думку суто людський фактор спілкування між світами (середнім і верхнім) у символі Дерева в цілому.

Митрополит Іларіон пише про те, що давні слов'яни мали культ деревопоклонства: «Початковий Літопис (ПСРЛ I.263) подає, що поляни приносили жертви «рощенієм», цебто рослинами; те саме твердить єпископ Кирило Турівський XII віку, а також і Літопис Густинський (ПСРЛ II.234, 257)». Поширена також персоніфікація дерев у казках, піснях і поговірках, коли дерева говорять людською мовою, якщо їх хочуть рубати [4, 52].

Принагідним буде згадати монументальну кам'яну скульптуру давньої культури України доби ранньої бронзи (III тис. до н.е.). А саме, Керсонівського ідола з Дніпропетровщини, що колись височів на одному з курганів. Така антропоморфна чотирибічна стела з виступом-головою за всіма художніми ознаками є чоловічою іпостассю. Однак, на площині спини ідол має вирізьблений малюнок – хвіст, з якого виростає світове дерево, утворене хребтом і ребрами [9, 242]. Наступні символічні зображення на цій кам'яній

стелі стверджують ідею поступового розвитку індивідуума від хвостатої людини до персонажа, що звільнився від звіриної подоби і стоїть у молитовній позі.

Однак, предмет дослідження – сильний антропний принцип – виявляє себе в давньому мистецтві не тільки безпосередньо в образі світового дерева. Якщо обрати гіпотетично-дедуктивний метод пізнання, то символ світового дерева ми опосередковано знайдемо у скіфському мистецтві звіриного стилю. Так, у скіфському бестіарії олень займає центральне місце (рис. 1). Образ оленя в литві та штампуванні відтворювався в «небесному леті», відповідно до його міфологічної сутності як тварини медіатора, що пов'язує небесний та земний світи [9, 332]. Навіть згодом, коли мистецтво Скіфії зазнає впливу близькосхідноєгейської цивілізації оленів «в леті» змінюють олені в статичній позі відпочинку (VII - VI ст. до н.е.). Втім, і в динамічному, і в статичному стані зображення цієї тварини має головну композиційно-стилістичну ознаку – ритмічні завитки, що імітують роги. Істотним є те, що, навіть, в природному вигляді роги оленя нагадують коріння або гілля дерева. Віддавна олень вважався предком, який допомагає людині та вміє творити

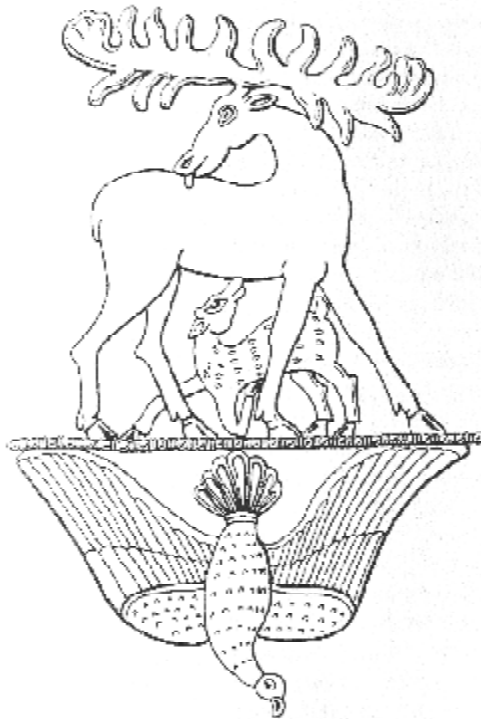

Рис. 1. Скіфський небесний олень. Кубань [1, 531].

різні чудеса, навіть говорити людським голосом [1, 530]. Отже, недаремно більшість дослідників надають тотемного значення образу скіфського оленя.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що Світове дерево має антропний принцип. Стовбур його – Розум, постійна потреба пізнання, так звана наукова культура, адже, все своє життя людина вчиться бути людиною. Відповідно, передлюдина пізнає, щоб не бути мавпою, а надлюди плекають думки, як стати богами. Кожен з трьох світів має свого Голуба, свій Дух – Sacramento (таїнство), без якого неможливий еволюційний поступ. Світове дерево зводиться до твердження про сильний антропний принцип, адже, воно – сукупність трьох рівнів буття з еволюційною віссю людського Розуму.

Подальші дослідження у даному напрямі будуть спрямовані на вивчення та аналіз давнього українського мистецтва в контексті європейської культури і аспекти слабкого антропного принципу.

Література:

1. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. - 664 с.; іл.
2. Гиндилис Л.М. SETI – век XXI: поиск продолжается // Экология и жизнь. – М., 2006. - №8 (57)'. – С. 9-15.
3. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. – К.: Дніпро, 1988. - С. 48.
4. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Іст. реліг. моногр. – К.: АТ «Обереги», 1991. - 424 с.
5. Керлот Хуан Едуардо. Словарь символов. – М.: «REFL - book», 1994. - 608 с.
6. Каргер Б. Космологія. Теорії і спостереження // под ред. Я. Б. Зельдовича і І.Д. Новикова. – М.: Мир, 1978. – С. 369-380.
7. Лейбниц Г.В. Опыты теодицеи о благости Божией, свободе человека и начале зла. – М.: Мысль, 1989. Т. 4 - 544 с.
8. Музиченко Я.М. Дерево життя // Українські символи: наук.- попул. видання. – К.: Народознавство, 1994. – С. 59-71.
9. НАНУ. // Історія культури давнього населення України. – К.: Наукова думка, 2001. Т. 1 - 1134 с.